

УДК 913(091)+94(477.7)«18»
DOI <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2019/3.9>

Трубчанинов С.В.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

РЕЦЕПЦІЯ АНТИЧНИХ АВТОРІВ ПРО ІСТОРИЧНУ ГЕОГРАФІЮ СКІФІЇ В НАУКОВИХ ПРАЦЯХ 1820–1870-Х РР.

У статті аналізується проблема рецепції історико-географічних уявлень античних авторів про Скіфію у наукових працях 1820–1870-х рр. Наголошується, що найдавніші історико-географічні знання про територію сучасної України належать до античної доби (VIII ст. до н.е. – VI ст. н.е.). Початок формувань історико-географічних уявлень давніх греків загалом і про Північне Причорномор'я зокрема засвідчений ще епічними поемами Гомера. Різноманітну історико-географічну інформацію містили праці Геродота, Страбона, Плінія, Птолемея та інших античних авторів. Рецепція античної спадщини активно здійснювалася гуманістами та ученими романтичного напрямку історіографії наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст.

У 1820–1870-х рр. у країнах Західної Європи та в Російській імперії з'явилися нові переклади античних творів, а також дослідження з проблем історичної географії античної доби. Передусім це було пов'язано з активізацією археологічних досліджень на території Північного Причорномор'я, а також у самій Греції. Прикметно, що перший науковий трактат Карла Ріттера, призначеного у 1820 р. професором Берлінського університету (в майбутньому – одного із засновників сучасної географічної науки), був присвячений давній історії народів, що мешкали на Кавказі та берегах Понту Евксинського.

Значну роль відіграли засновники, активні члени та кореспонденти Одеського товариства історії і старожитностей. Аматори та учені здійснювали власні переклади фрагментів творів античних авторів (А. Фабр, М. Мурзакевич, М. Палеолог, О. Панагіодор-Ніковул та інші). Вони обстежували береги Чорного моря та робили спроби з'ясувати географію Скіфії (М. Надеждін, Ф. Бруун, П. Беккер, П. Бурачков та ін.). М. Надеждін та Ф. Бруун підготували авторські карти Скіфії за часів Геродота. Обмін науковою інформацією, публікація перекладів античних авторів стали міцним фундаментом для майбутніх історико-географічних досліджень Північного Причорномор'я.

Ключові слова: історична географія, історико-географічні уявлення, античність, Північне Причорномор'я, Скіфія, романтична історіографія.

Постановка проблеми. Найдавніші історико-географічні знання про територію сучасної України належать до античної доби (VIII ст. до н.е. – VI ст. н.е.). Початок формування історико-географічних уявлень давніх греків засвідчений ще епічними поемами Гомера. Різноманітну історико-географічну інформацію про береги Понту Евксинського (Чорного моря) містили праці Геродота, Страбона, Плінія та інших античних авторів. Рецепція античної спадщини активно здійснювалася гуманістами та ученими романтичного напрямку історіографії. Ця розвідка присвячена діяльності засновників, активних членів та кореспондентів Одеського товариства історії і старожитностей (Андрій Фабр, Микола Надеждін, Філіп Бруун та ін.), які у 1820–1870-х рр. опублікували низку праць з проблем історичної географії Північного Причорномор'я античної доби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Певний фактичний матеріал міститься у статтях

С. Трубчанинова, у яких розглядається розвиток історико-географічних знань на Півдні України у XIX ст. [45; 50]. В публікаціях С. Андросова [1], О. Бобкової [8], В. Назарчука [37], В. Скрипника [45], Крістера Брууна [60], І. Тункіної [51] та інших дослідників розповідається про життя та діяльність окремих відомих учених, а у розвідках С. Трубчанинова акцентується увага на історико-географічному складнику інтелектуальної біографії Ф. Брууна та В. Григоровича [48; 77].

Постановка завдання. Розгляд проблеми необхідно розпочати з визначення місця уявлень про територію Північного Причорномор'я в системі історико-географічних знань античності. Важливо також показати контекст нового піднесення інтересу до спадку античних авторів у 1820–1870-х рр. Слід окреслити роль, яку відіграли аматори та вчені у рецепції історико-географічних уявлень античних авторів.

Виклад основного матеріалу. Відомий філософ і дослідник античності Олексій Лосєв стверджував, що епічні поеми Гомера, від яких часто розпочинають відлік історії європейської літератури, були створені на основі військово-політичної історії грецького народу, фактично – історії племен цього народу та їх переселень [35, с. 63]. Сюжет поем пов'язаний із подіями Троянської війни, що могла відбуватися близько 1260–1230 рр. до н.е. [20, с. 196]. Багато вчених вважає, що Гомер жив через п'ять століть після оспіваних ним подій. Відомий шотландський письменник, історик і перекладач Ендрю Ленг (1844–1912) підкреслював, що троянська тематика активно розвивалася співцями-рапсодами у 800–540 рр. до н.е. [66, р. 20–22].

В «Іліаді» Гомера, яка розповідає про останній рік Троянської війни, міститься надзвичайно важлива історично-географічна інформація [див. тексти твору: 17; 25; 64]. До 2-ї пісні «Іліади» входить «Беотія» – перелік «корабельних вождів» з кораблями греків-ахейців, які прибули під стіни Іліона (Трої). Цей фрагмент твору (Іліада, II, 494–759) також називають «Каталогом кораблів», або ж «Списком кораблів». Як зазначає один із сучасних дослідників, перелік статей і монографій, що спеціально присвячені «Спискові» і вийшли лише за останні сто років, вже перевищив довжину всього цього тексту [54, с. 3]. Перед очима читача «Каталогу кораблів» вимальовується географія данайської коаліції: держави материкової Греції і островів у Егейському та Іонійському морях [33, с. 24, карта 1; 73, с. 3, abb. 4].

У наступних віршованих рядках 2-ї пісні «Іліади» – значно менший за обсягом «Каталог троянських сил» (Іліада, II, 816–877). Після опрацювання ученими даного «Каталогу» перед ними постала майже вся Мала Азія та прилегла до неї частина Балкан [33, с. 40, карта 4; 74, с. 18, abb. 12].

Один із найвідоміших сучасних дослідників творчості Гомера Едзард Віссер підкреслює: «Якщо співвідношення між міфологічною та реальною історією і культурою [Давньої Греції у поемах Гомера. – С. Т.] дуже важко оцінити, то завдяки «Каталогу кораблів» зв'язок між географією в «Іліаді» та реальністю VIII або VII ст. до н. е. більш зрозумілий... Гомерівська географія дає нам підказку, що історична достовірність [творчості] Гомера опирається як на усну, так і на письмову поезію» [78, р. 435–436].

Окремі, хоч і не завжди точні, історично-географічні вказівки містяться також у поемі Гомера

«Одіссея» [18]. Із сучасною територією України здавна співвідносили інформацію про те, що біля «течій глибоких ріки Океану» розташовані «місто й країна людей кіммерійських» (Одіссея, XI, 14). На околицях м. Миколаєва у 1927 р. було відкрито поселення доби пізньої бронзи, яке отримало назву «Дикий Сад». З 1991 р. українськими археологами ведуться систематичні розкопки цієї пам'ятки. Археологи однозначно ідентифікують її як залишки кіммерійської фортеці XII–X ст. до н.е. – «місто людей кіммерійських» Гомера [19; 39; 55].

Історико-географічні уявлення давніх греків та римлян знайшли своє відображення в цілій низці творів. Давньогрецький учений Геродот з Галікарнасса (близько 490–430 рр. до н.е.), який вважається одним із основоположників історичної науки, «батьком історії», був автором великої незавершеної праці «Історія». Ученими з Олександрії Єгипетської у III–II ст. до н.е. вона була поділена на 9 книг, кожна з яких назвали ім'ям однієї з муз. Книга 4-а («Мельпомена»), доведена до 478 до н.е., є найціннішим джерелом з історії, етнографії та географії Північного Причорномор'я. Під час написання свого твору Геродот використовував праці попередників (особливо слід виділити «Землеопис» Гекатея Мілетського, бл. 550–490 до н.е.), свідчення грецьких і скіфських торговців і мандрівників, а також інформацію, яку зібрав під час свого візиту до Ольвії [6, с. 5–10; 58, р. 56].

Твір Геродота насичений різними історико-географічними екскурсами. В основному це пов'язано зі згадками про походження, розселення і переселення різних племен і народів. Так, розповідаючи про появу скіфів у Північному Причорномор'ї, автор з трьох переказів віддав перевагу тому, де говорилося, що кочовиків-скіфів витіснили з Азії массагети. Тому скіфи й перейшли за ріку Аракс і прибули в Кіммерію (Геродот, IV, 11).

Окрім загальної характеристики фізико-географічних умов Північного Причорномор'я, Геродот вказав для нього близько 55 географічних назв і етнонімів, з яких 8 зустрічаються лише в нього [23, с. 15]. Нещодавно було висловлено припущення про те, що жителі Ольвії могли приховувати від Геродота інформацію, яка могла мати стратегічне значення (розташування переправ, проток, деяких річок і сухопутних шляхів), оскільки він був родом із Галікарнасу, – міста-конкурента Мілету, а свою роботу проводив на замовлення Афін [21, с. 30–32]. Відомий болгарський дослідник античної географії Костянтин Бошнаков підкреслює, що у часи Гекатея та Геродота не

було жодного периплу Чорного моря, доступного як систематичне оповідання. Річки Скіфії згадуються Геродотом лише як природні межі між племенами, без розповіді про їх джерела, особливості течії чи гирла [58, р. 37–38].

Страбону з Амасії (близько 63 р. до н.е. – після 21 р. н.е.), автору «Історичних записок» в 43 книгах та «Географії» в 17 книгах, часто закидають, що він нічого не відкрив і не винайшов у своїй «Географії». Але за примхою долі саме він став хранителем найціннішого наукового спадку античності. Аналізуючи інформацію Страбона про заснування грецьких колоній, італійський дослідник Франческо Тротта зазначає, що його науковий метод базувався на міксі грецької історико-географічної традиції і новел римського часу: нових політичних умов, нових стратегічних вимірів (римська мережа доріг), а також нових економічних чи навіть «технологічних» параметрів [76, р. 128].

Дослідниця з Великобританії Мері Претцлер вважає, що для історико-географічного опису потрібно мати певні орієнтири у минулому, які дозволяли б пояснити історичні зв'язки між різними місцями. Проте Страбон не застосовував тодішню універсальну хронологічну систему, таку як дати Олімпіад. У центрі хронологічної системи Страбона – Троянська війна. Події до Троянської війни часто чітко позначені як міф, історії, які варто згадати лише тому, що вони широко відомі. Пізніші історичні події мають особливості, які роблять місце цікавим [68, р. 149].

Саме Страбона чимало дослідників вважають фундатором описово-країнознавчої (хорографічної) географії. Оскільки чіткої межі між географією та історією у часи античності не існувало, географічні описи містили також відомості про політичний і суспільний устрій, фіксували деякі історичні події. Хорографічна географія виступала як прообраз майбутнього країнознавства і запропонувала багатьом наукам методи аналізу просторових явищ на основі використання історичних підходів [15, с. 490].

Римський письменник, природознавець, військовий і політичний діяч Пліній Старший (23–79), який загинув під час виверження вулкану Везувій, відомий передусім своєю фундаментальною «Природничою історією», своєрідною енциклопедією античності, хоча вона і дійшла до нас в незавершеному вигляді. Географії присвячені III–VI книги. Чимало інформації в них застаріло ще за життя автора [34, с. 137]. У той же час дослідники вказують, що розділи «Природничої істо-

рії», що присвячені Північному Причорномор'ю, відзначаються широтою охоплення і великою детальністю топонімічної номенклатури. В жодному іншому джерелі не збереглося назв річок Рода і Акесін, заток Карет і Сагарійської, півострова Еон, островів Тірагетів і Сарматського тощо [44, с. 5, 31]. А от розповідаючи про мешканців Північного Причорномор'я, Пліній скомбінував етнічні назви свого часу з відомостями давньогрецьких джерел, особливо це стосувалося віддалених від морського узбережжя районів. Як і інші римські письменники, він розказував про розселення скіфських і сусідніх з ними племен у тому ж порядку, як вони описувалися іонійськими географами наприкінці VII – на початку VI ст. до н.е. Таким чином, з одного боку, «Природнича історія» проливає світло на рух сарматських племен на захід у I ст. н.е., з іншого – допомагає відтворити картину найдавнішої етногеографії Скіфії [44, с. 45, 53–55].

Діонісій (Перієгет) з Олександрії Єгипетської, який між 117 і 138 рр. створив «Опис ойкумени», діяв за принципом «від загального до конкретного»: спершу (ніби з висоти пташиного польоту) зображував материки і країни в цілому, а потім починав описувати острова, міста, народи, ландшафт. Розповідаючи про Північне Причорномор'я, він використав багатий топонімічний матеріал і твори попередників, у яких збереглися найдавніші відомості про грецьку колонізацію [26; 27].

Вершиною античної географічної науки, безперечно, є твір грецького географа, астронома і математика Клавдія Птолемея (бл. 100–170) «Географічне керівництво». В античній літературі, з огляду на колосальний обсяг обробленої автором інформації (більше 8 тис. топонімів та 6,4 тис. координат), цей твір не мав собі рівних. Учений використав різноманітні джерела, серед яких були і докладні повідомлення римських військових. Із праць попередників Птолемеєм користувався головним чином творами Маріна Тірського, який жив на початку II ст. Відомий німецький дослідник античної географії Клаус Гойс вважає, що той був не грецьким, а римським географом, до того ж одним із вищих римських адміністраторів. Він допускає, що це римський сенатор Луцій Юлій Марінус Цецилій Сімплекс, який у 101 р. був консулом-суффектом [63].

Птолемеєм спробував всі відомі йому географічні дані розмістити в системі науково розроблених координат. Але внаслідок невірно обрахованої Птолемеєм округлості Землі ним було допущено чимало спотворень [72, р. 16]. Так, якщо Птолемеєм

доволі точно передав розміри Північно-Західного і Південного Криму, то Керченський півострів він розтягнув по ширині й довготі до Перекопу. Північне узбережжя Керченського півострову виявилось на одній широті з Перекопом і навіть північніше нього, а пункти, які повинні були бути на схід від Феодосії, змістилися на захід від неї [24, с. 31–35]. Проте до епохи Великих географічних відкриттів саме праця Птолемея була для вчених основним джерелом географічних відомостей про різні країни [див.: 42].

До десятка найбільш цитованих авторів античності належить Павсаній (близько 115–180). З епохи Відродження твір Павсанія користується великою популярністю серед любителів античності і вчених, причому останній пік інтересу до нього припав на кінець ХХ ст. [14, с. 161]. Давно дискутується питання про мету, яку переслідував Павсаній, коли взявся за написання свого твору. Французькі дослідники, професори Поль Клавель і Колетт Жорден-Аннекін, характеризуючи «Опис Еллади» Павсанія, наголошують: «Цей гранд-тур по Греції другого століття нашої ери є, по суті, подорожжю у минуле. Це дуже вибірково і архаїчний образ землі його предків, яку він розкриває перед своїми сучасниками і нащадками... Перигеза, історія довгих подорожей Павсанія, насправді є пошуком знань, зануренням у сакральність і минуле Греції, сила і велич якої не поступається перед Римом» [61, р. 224].

Фінальною працею античної доби, яка містила важливу історико-географічну інформацію, можна вважати «Етніку» («Опис народів») – географічний словник, складений у VI ст. філософом Стефаном Візантійським. Цей твір містить посилання на багатьох давніх авторів, чимало праць яких нині втрачено. У своїх замітках Стефан Візантійський спробував визначити походження і географічну сутність багатьох топонімів [59, р. 31]. В «Етніці» зустрічаємо також опис місцевостей та племен Північного Причорномор'я [75].

Вперше до рецепції історико-географічних уявлень античних авторів у своїх працях вдалися вчені-гуманісти, які також виступали і видавцями, коментаторами і популяризаторами творів грецьких і римських письменників. Наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст. романтична історіографія знову захопилася античною спадщиною.

Перепопи, які доводилося долати, щоб донести до людей знання мислителів минулого, покажемо на прикладі одного із найбільш відомих грецьких манускриптів – Codex Palatinus. У 1436 р. кардинал Й. Рагуза придбав у Константинополі

даний кодекс, що складався з 321 листа пергаменту вищої якості з текстами творів античних авторів (серед них: «Фрагмент озера Меотиди і Понту Евксинського», «Полювання Арріана», «Того самого листа до Траяна з периплом Понту Евксинського», «Того самого периплу Червоного моря», «Хрестоматія з географії Страбона» та ін.) в копіях, зроблених у X ст. Автор частини творів з даного кодексу – Флавій Арріан (жив між 95–175), вважається одним із видатних давньогрецьких істориків і письменників періоду Римської імперії. З погляду вивчення історико-географічних уявлень античності значну цінність мають описи його морських подорожей. Спершу Codex Palatinus знаходився у домініканській бібліотеці в Базелі. У 1553 р. його передали у бібліотеку Гейдельберзького університету. Під час Тридцятилітньої війни кодекс потрапив у Рим, а за Наполеона I – в Париж. Згодом більша частина рукописів знову була відправлена до Риму, а в 1816 р. повернулася в Гейдельберг. Перше видання кодексу було підготовлено в 1533 р. чеським гуманістом Сигізмундом Геленом. Відтоді з'явилося чимало інших видань манускрипту, у тому числі в перекладі на італійську мову [13, с. 17–20].

У 1577 р. побачили світ перекладені на латинську мову і підготовлені до друку швейцарським гуманістом Йоганном Вільгельмом Штуцкіо «Арріанові перипли Понту Евксинського і моря Еритрейського». Використовуючи праці античних, середньовічних і сучасних йому авторів, упорядник у своїх схолиях спробував пояснити історико-географічні відомості про Чорне море та суміжні з ним регіони [56]. Переклад Штуцкіо використовувався і в майбутньому, наприклад у 1842 р. [57].

На початку XIX ст. на хвилі захоплення романтизмом учені й мандрівники вирушали в Грецію, беручи із собою книги античних авторів. Так, англійський дипломат, військовий картограф і колекціонер Вільям Мартін Лік (1777–1860), який після звільнення зі служби у 1815 р. чимало подорожував, мав у своєму розпорядженні 9 різних видань «Опису Еллади» (найдавніше – 1516 року). Підсумком мандрівок В. Ліка стала його книга «Подорож до Мореї, з картою і планами», опублікована у 1830 р. в Лондоні [79]. Кожне своє спостереження мандрівник порівнював із описами Павсанія [67, р. 1, 3, 6, 7, 10–12, 16 et al.].

Найбільш яскравий приклад використання історико-географічних знань, закодованих у творах античних авторів, маємо в діяльності великого археолога-самоука Генріха Шлімана (1822–1890).

Уже в одній із перших його опублікованих праць «Ітака, Пелопоннес, Троя: Археологічні дослідження» (1869) було започатковане наукове переосмислення «Опису Еллади». Так, Г. Шліман вказував, що Павсаній бачив у самому акрополі Мікен царські гробниці Атрея, Агамемнона та інших, а також похованих за стінами міста Клітемнестри та Егісфа. Хоча до того часу не було виявлено слідів усіх цих поховальних пам'яток, проте їх «ймовірно було знайти під час розкопок» [70, р. 96–97]. Це передбачення здійснив сам археолог, який у 1876 р. відкрив 5 царських гробниць у древніх Мікенах [71, р. 102, 334–335, 343, 365; 62, р. 393].

У подібному ж ключі відбувалася рецепція історико-географічних знань античних авторів і в Російській імперії. Північне Причорномор'я з кінця XVIII ст. стало магнітом, що притягував до себе мандрівників, учених і письменників. У Петербурзі, Парижі та Берліні наприкінці XVIII – на початку XIX ст. з'являлися друком щоденники мандрівників, які свої враження про Північне Причорномор'я звіряли з античними джерелами (Жан Пейсоннель, Ян Потоцький, академік П. Паллас, С. Сестренцевич-Богуш та інші).

У 1820 р. в Берліні вийшов друком трактат «Вступ до історії європейських народів до Геродота, які мешкали на Кавказі та берегах Понту» щойно призначеного на посаду професора місцевого університету Карла Ріттера (1779–1859), в майбутньому одного із засновників сучасної географічної науки. Він особисто не бував у Північному Причорномор'ї, проте досконально вивчив праці античних авторів та своїх попередників. К. Ріттер детально проаналізував усі відомі свідчення про походження і переселення різних народів. Зокрема, він розглянув твердження окремих античних авторів про спорідненість племен колхів із Закавказзя з єгиптянами чи індусами [69, s. 35–146]. На думку К. Ріттера, населення басейну Меотиди та жителів Індії пов'язували однакові релігійні культури [69, s. 147–206]. Оскільки в уявленнях давньогрецьких філософів Азовське море було «матір'ю» Понту, він висловив припущення про походження його назви від слова Маїа («мати») [69, s. 164].

Своєю діяльністю К. Ріттер спонукав інших науковців до вивчення історичної географії Північного Причорномор'я. Так, його колишній студент Фредерік Дюбуа де Монпере (1798–1850) у 1831–1834 рр. здійснив самостійну експедицію, яку згодом описав у своєму шеститомному творі «Подорож навколо Кавказу, до черкесів і абхазів, в Грузію, Вірменію та в Крим» [22].

Опосередковано К. Ріттер мав вплив і на уродженця м. Харкова, Петра Кеппена (1793–1864). У 1817–1819 рр. під час службового відрядження на Південь молодий магістр права зацікавився античними пам'ятками, зокрема провів обстеження Ольвії. Підготовлений ним рукопис праці про цю грецьку колонію так і не був опублікований. У 1821–1824 рр. він перебував за кордоном, де зустрічався з багатьма відомими ученими, а також познайомився із новинками наукової літератури [37; 51, с. 362].

У 1822 р. в Парижі вийшла монографія члена французької королівської академії Дезире Рауль-Рошета «Грецькі старожитності Боспору Кімерійського», значна частина якої була присвячена історії та пам'яткам Ольвії. П. Кеппен відгукнувся на неї надзвичайно ґрунтовною рецензією «Стародавні часи на північному березі Понту», яка у 1822 р. спершу вийшла в XX томі віденського «Літературного щорічника», а наступного року – окремим виданням (у 1828 р. робота з'явилася і російською мовою). Фактично це було самостійне наукове дослідження, до якого П. Кеппен включив частину своїх матеріалів, зібраних для статті про Ольвію. У рецензії він щонайменше 9 разів посилається на авторитет К. Ріттера, називаючи його «відмінним німецьким ученим по цій частині» [30, с. 9].

У своїй праці П. Кеппен виділив три проблеми – складники рецензованого твору: опис земель і народів, опис монет та опис епіграфічних пам'яток. Згадуючи народи, що жили над Понтом, він використав свідчення Геродота, Плінія, Страбона, Амміана Марцелліна та інших античних авторів. Всього П. Кеппен виділив 32 народи, що мешкали в античні часи на північних берегах Чорного моря – від Фракії до річки Фасіс (Ріоні) у Колхиді [65, s. 67–73].

Молодий учений у своїй рецензії гостро полемізував з Д. Рауль-Рошетом, підкреслюючи численні помилки останнього. П. Кеппен виклав свої погляди на розселення племен (зокрема, допустив переселення вихідців із Колхиди в Карпатський регіон), північні межі Скіфії, заснування Ольвії, походження окремих топонімів тощо. Як додатки дослідник опублікував більше десятка власноруч перемальованих грецьких написів, власні міркування про культ Змія в Північному Причорномор'ї та опис мідних ольвійських монет [65, s. 96–107].

Вихід цієї та декількох інших робіт П. Кеппена викликав хвилю жорсткої критики з боку члена російської імператорської академії Генріха Кьолера. Навіть відомий меценат, канцлер граф

Микола Румянцев, який підтримував П. Кеппена, запропонував йому переключитися із грецьких старожитностей на слов'янські [51, с. 363]. Згодом, як відомо, П. Кеппен стане академіком, а також одним із засновників Російського географічного товариства, уславиться своїми працями в сфері етнографії, демографії та статистики.

Наступна рецензія П. Кеппена на роботу з античної історичної географії Північного Причорномор'я вийшла у 1836 р. Приводом стала публікація російського перекладу «Периплу Понту Евксинського», яку здійснив начальник канцелярії новоросійського генерал-губернатора Андрій Фабр (1789–1863).

Як пізніше згадував Микола Мурзакевич (1806–1883), своїм перекладом А. Фабр прагнув засвідчити свою освіченість перед генерал-губернатором М. Воронцовим. М. Мурзакевич, на той час викладач одеського Рішельєвського ліцею, взяв найактивнішу участь у підготовці джерела до друку. На його долю випала редакція, звірка перекладу з французької мови з оригінальним грецьким текстом, упорядкування карти [38, с. 104]. У цьому проєкті був задіяний також археолог і перекладач О. Панагюдор-Ніковул [1, с. 34]. А. Фабр досягнув своєї мети – М. Воронцов відзначив його зусилля [8, с. 157].

«Арріана перипл Понту Евксинського» у перекладі А. Фабра був схвально оцінений багатьма рецензентами. Так, товариш М. Мурзакевича М. Кир'яков у своїй рецензії підкреслив практичне значення перекладу для тогочасної науки [8, с. 158]. Своєю чергою П. Кеппен особливо наголосив на тому, що Одеса, після того як стала місцем перебування графа М. Воронцова, перетворилася на «літературне місто», в якому «Одеський вісник» поширював серед публіки все нове, а також стали з'являтися книги, присвячені Півдню Росії. «Поява цього Периплу в наш час тим примітна, що минулого літа, так як і за XVII віків перед цим, один освічений Правитель берегів Евксину, граф М.С. Воронцов, отримав від свого Государя повеління оглянути береги Понту – і йому ж <...> була піднесена книга Арріанова» [32, с. 4].

Відомий учений-енциклопедист Василь Каразін (1773–1842) у своїй рецензії навіть дорікнув П. Кеппену, оскільки той у перекладі А. Фабра відзначив майже одні супутні твору літографії. В. Каразін назвав виконану А. Фабром роботу «достойним перекладом класичного твору», віддавши належне також пояснювальним приміткам М. Мурзакевича та якості доданих рисунків і карти [28, с. 592].

У 1839 р. М. Мурзакевич та А. Фабр стали одними із п'яти членів-засновників Одеського товариства історії і старожитностей (далі – ОТИС). Почесним президентом ОТИС був обраний новоросійський і бессарабський генерал-губернатор граф М. Воронцов. До членів товариства вже на першому засіданні долучилася 31 особа: відомі дослідники та аматори з Одеси, представники різних губерній країни і навіть з-за кордону [33]. Наукові записки ОТИС, які почали виходити з 1844 р., містять різнопланову інформацію про діяльність товариства, а також наукові публікації його членів. Серед них чимало праць були присвячені рецепції історико-географічних знань античності.

Помітну роль на початковому етапі діяльності ОТИС відіграв колишній професор Московського університету Микола Надеждін (1804–1856). У 1838–1842 рр. учений брав активну участь у науковому і культурному житті Одеси. Він був одним із неформальних організаторів ОТИС [45, с. 235–236]. У 1842 р. М. Надеждін переїхав у Санкт-Петербург. Його подальша наукова діяльність була пов'язана із Російським географічним товариством. Проте і в Петербурзі він продовжував цікавитися історико-географічним дослідженням Північного Причорномор'я [45, с. 237]. Розвідка М. Надеждіна, присвячена Геродотовій Скіфії, була опублікована у першому томі «Записок» ОТИС у 1844 р. Учений здійснив власний переклад уривків з твору Геродота, які стосувалися Скіфії. Для цього він використав грецький текст «Історій» в редакції Весселінга, удосконаленій Рейцем і Шефером [36, с. 11–23]. Розмірковуючи щодо достовірності інформації Геродота, М. Надеждін висловив гіпотезу про те, що той дійсно був у землях Скіфії, а саме прибув безпосередньо морем на Торжище борисфенітів, де й влаштував «свою головну постійну квартиру» [36, с. 27]. Щоб визначити локацію Торжища борисфенітів, дослідник проаналізував різні твори античних авторів, надавши перевагу свідченням Страбона, Мели, Плінія та Птолемея. М. Надеждін зробив висновок, що найбільше підходить для цього урочище Сто Могил неподалік місця злиття Дніпра і Південного Бугу [36, с. 30–45]. Скрупульозний аналіз інформації Геродота та інших античних авторів учений підкріпив однією із перших у науковому світі авторською картою-реконструкцією Скіфії [36, с. I-II].

Також не обірвав зв'язків із членами ОТИС А. Фабр, призначений у 1847 р. на посаду катеринославського губернатора [8, с. 164]. У 1859 р.

в Одесі вийшла друком його книга, присвячена старожитностям Криму. Серед іншого автор поділився в ній історико-географічними спостереженнями щодо розташування давньогрецьких колоній Херсонес, Феодосія, Кіммеріон, Пантікапей, Мірмікіон та ін. [53].

Переклад на російську мову уривків із творів античних авторів, в яких йшлося про географію Понту Евксинського, здійснювався й іншими дійсними членами ОТІС. Так, М. Палеолог переклав перипл Скілакса Каріандського та уривки Скімна Хіоського [40; 43]. Відомий перекладач, один із перших членів ОТІС О. Панагіодор-Ніковул переклав перипл Понту Евксинського і Меотійського озера невідомого автора [4]. Уривки з VII і XI книг «Географії» Страбона були перекладені з грецької мови та доповнені примітками В. Юргевича і А. Макропуло [47]. Варто зазначити, що вказані переклади друкувалися паралельно з грецькими текстами, що полегшувало працю майбутніх дослідників.

Один із перших дослідників античних пам'яток Північного Причорномор'я, засновник Одеського і Керченського музеїв старожитностей та перший їх директор Іван (Жан Поль) Бларамберг (1772–1831) був автором близько 30 праць. Рукопис однієї з його робіт, в якій підсумовувалася діяльність автора по археологічно-топографічному вивченню західного узбережжя Боспору Кіммерійського, була подана І. Бларамбергом генерал-губернатору М. Воронцову в травні 1829 р. Автор просив сприяння в публікації праці за рахунок казни та дозволу присвятити її імператриці. Через міністра освіти цей рукопис потрапив на рецензію до Академії наук. Оскільки висновки І. Бларамберга суперечили поглядам основного рецензента академіка Г. Кьолера, автору було запропоновано ґрунтовно доопрацювати свій твір [52, с. 154–155]. Після смерті І. Бларамберга ОТІС придбало деякі його рукописи. Було зроблено переклад статті ученого «Замітки на деякі місця давньої географії» з французької мови та опубліковано в 2-му томі «Записок» – фактично через 20 років після її написання. Стаття містила результати досліджень ученого щодо локалізації багатьох грецьких колоній на Боспорі Кіммерійському, таких як Акра, Тірітака, Кіммеріон, Німфей, Парфеніон, Мірмікіон та Ахілеон [7].

Спроби локалізувати грецькі колонії в басейні Чорного моря робилися також членами ОТІС З. Аркасом, П. Беккером, Ф. Брууном, Г. Спаським та П. Бурачковим. Так, колишній морський офіцер Захарій Аркас (1793–1866), який, мешка-

ючи в Севастополі, захопився історією Херсонесу, підготував «Порівнювальну таблицю еллінських поселень по Евксинському Понту». До цієї таблиці він заніс дані невідомого автора периплу, опублікованого в 2-му томі «Записок» ОТІС, зазначаючи відстані в грецьких стадіях, римських і морських милях, а також у російських верстах. Було вказано на відповідність певних об'єктів, згаданих у периплі, конкретним місцям на карті [2].

Професор Рішельєвського ліцею Павло (Пауль) Беккер (1808–1881) першим спробував локалізувати грецькі колонії в Північно-Західному Причорномор'ї. Головним чином він піддав ґрунтовному аналізу праці Страбона, Арріана, Птолемея, Помпонія Мели, Плінія, а також перипл Понту Евксинського невідомого автора. П. Беккер вказав на можливе розташування таких об'єктів, як колонії Ніконій та Офіуса, «містечко» Гермонакса, гавань Ісіаків, башта Неоптолема тощо [5].

У своїй публікації в 1848 р. член ОТІС Г. Спаський вказав на окремі недоліки праць своїх попередників (у тому числі М. Надеждіна) та вирішив віднайти місце знаходження колонії Каркініта, відомої з античних джерел. Він висунув гіпотезу про розташування цієї колонії біля гирла Іпакірісу, який був ним ототожнений із річкою Каланчак в сучасній Херсонській області [46].

У ґрунтовному дослідженні, опублікованому в 1875 р. у «Записках» ОТІС, дійсний член товариства, археолог, нумізмат і колекціонер з Херсону Платон Бурачков (1815–1894) зупинився на вирішенні низки питань античної географії Північного Причорномор'я. Зокрема, він вважав абсолютно доведеним фактом розташування Гілеї на лівому березі Дніпровського лиману [12, с. 16]. Місцевість Еksamпай, де Геродотом було вказано на джерело з гіркою водою, була ототожнена П. Бурачковим з річкою Солониhoю, яка впадала в Південний Буг з правого боку [12, с. 17]. Дослідник вважав, що Пантікап, згаданий Геродотом, ніщо інше як р. Конка, Геррос – р. Білозерка тощо [12, с. 17–22]. П. Бурачков зупинився також на питанні розселення скіфських племен. Царських скіфів він розміщував біля містечка Знам'янки (сьогодні – с. Велика Знам'янка в Кам'янсько-Дніпровському районі Запорізької області). Їх чисельність він обраховував у 20–30 тис. осіб. Георгої (скіфи-землероби), на думку дослідника, в основному мешкали в Гілеї, їх було 30–40 тис. [12, с. 26]. Вивчивши праці античних авторів, картографічний матеріал, а також провівши обстеження місцевості, П. Бурачков ототожнив давньогрецьку Керкінітіду з с. Ойбур Євпаторійського

повіту, Калос-Лімен – з Сари-Булатом, Таміракі – з Каланчаком [12, с. 122].

Фундаментальними дослідженнями в царині історичної географії Північного Причорномор'я уславився професор Рішельєвського ліцею та Новоросійського університету Філіп Бруун (в російській літературі його прізвище також передавалося як Брун. – С. Т.) (1804–1880), дійсний член ОПС з 1840 р. У 1846 р. сталася подія, після якої історико-географічні дослідження вийшли на передній план у інтелектуальній біографії ученого: у селі Коротне було знайдено мармурову плиту з римським імператорським декретом 201 року, написаним грецькою та латинською мовами. Ф. Бруун повідомив про знахідку відомого німецького дослідника Т. Момзена. Пізніше міркування щодо цього декрету лягли в основу розвідки, присвяченій історії давньогрецької колонії Тира [9].

У 1862 р. за дорученням ОПС Ф. Бруун здійснив поїздку до гір Південного Бугу і Дніпра. За дорученням Петербурзької Археологічної комісії у 1864 і 1865 рр. він обстежував побережжя Чорного і Азовського морів, гірла річок Дністра, Південного Бугу, Дніпра і Дону. Свої думки щодо Геродотової Скіфії, підкріплені даними античних авторів (Геродота, Плінія, Страбона, Помпонія Мели, Валерія Флакка, безіменного автора Перипла Чорного моря), учений виклав у ґрунтовних публікаціях 1872 (російською мовою) та 1873 рр. (французькою). Пізніше робота була перевидана у 2-му томі збірки праць Ф. Брууна «Чорномор'я» [10]. На жаль, грандіозний план по експедиційному вивченню історичної географії Чорноморського басейну, який розробили професори Ново-

російського університету Ф. Бруун, В. Григорович, Ф. Струве і В. Юргевич, не знайшов схвалення з боку чиновників Міністерства освіти [77, р. 383].

Численні публікації з історичної географії Північного Причорномор'я, які були написані ним у різні роки і загубилися в різних виданнях, увійшли до збірки творів Ф. Брууна «Чорномор'я. Збірник досліджень з історичної географії Південної Росії (1852–1877 роки)». 1-й том збірки відкривався свого роду програмною працею професора «Острів Тирагетів і греко-латинський напис, знайдений у селі Коротному» [11].

Звісно, що не всі повідомлення щодо античної географії Північного Причорномор'я, які з'являлися в тогочасній періодиці, мали наукове підґрунтя. Навіть в авторитетних у наукових колах «Записках» ОПС інколи зустрічалися твердження на кшталт «гіпотези» кореспондента товариства Підберезького про те, що міфічний острів Ериффея не що інше як Хортиця, а гранітні скелі дніпровських порогів – Стопи Геркулеса [41, с. 496].

Висновки. У 1820–1870-х рр. було зроблено відчутний поступ у історико-географічному вивченні Північного Причорномор'я. Передусім це було пов'язано із рецепцією уявлень античних авторів про Скіфію. Важливу роль у розгортанні досліджень та популяризації знань про античну географію Північного Причорномор'я відіграло Одеське товариство історії і старожитностей, яке об'єднувало десятки аматорів і визнаних учених. Обмін науковою інформацією, публікація перекладів античних авторів стали міцним фундаментом для майбутніх історико-географічних досліджень.

Список літератури:

1. Андросов С.А. А.Я. Фабр: штрихи к историческому портрету. *Воронцовы и русское дворянство. V–VII Крымские международные Воронцовские научные чтения: Сборник докладов /* Алушкинский гос. дворцово-парковый музей-заповедник. Симферополь : Бизнес-Информ, 2005. С. 22–44.
2. Аркас З. Сравнительная таблица Эллинских поселений по Евксинскому Понту, Безымянного автора, с местами, назначенными на меркаторской карте Черного моря, последней описи, 1836 года, капитан-лейтенанта Манганари. *Записки Одесского общества истории и древностей* (далі – ЗООИД). Одесса, 1853. Т. 3. С. 144–150.
3. Арриана перипл Понта Евксинского / пер. А. Фабр, грав. рис. с натуры Н. Чернецов, лит. Н. Анискевич. Одесса : Гор. тип., 1836. [14], 49, 4 с., 1 л. карт.
4. Безыменного перипл Понта Евксинского и Меотийского озера / пер. А. Панагидор-Никовул. *ЗООИД*. Одесса, 1848. Т. 2. С. 232–244.
5. Беккер П. Берег Понта Евксинского от Истра до Борисфена, в отношении к древним его колониям. *ЗООИД*. Одесса, 1853. Т. 3. С. 151–209.
6. Білецький А. О. Передмова. *Геродот. Історії в дев'яти книгах*. Київ : Наукова думка, 1993. С. 5–13.
7. Бларамберг И.П. Замечания на некоторые места древней географии Тавриды / пер. с франц. Соколов. *ЗООИД*. Одесса, 1848. Т. 2. С. 1–19.
8. Бобкова О.М. А.Я. Фабр: Портрет администратора на фоне эпохи / Центр памятниковедения НАН Украины; Украинское общество охраны памятников истории и культуры. Киев, 2007. 310 с.
9. Брун Ф.К. О местоположении Тираса. *ЗООИД*. 1853. Т. 3. С. 47–66.

10. Брун Ф.К. Опыт соглашения противоположных мнений о Геродотовой Скифии и смежных с нею землях. [Дополнение. О попытках объяснить известия Геродота относительно похода Дария Гистаспа против Скифов]. *Брун Ф.К. Черноморье: сборник исследований по исторической географии Южной России (1852–1877 гг.)*. Одесса : Тип. Г. Ульриха, 1880. Ч. 2. С. 1–120.
11. Брун Ф.К. Остров Тирагетов и греко-латинская надпись, найденная в селе Коротном. *Брун Ф.К. Черноморье: сборник исследований по исторической географии Южной России (1852–1877 гг.)*. Одесса : Тип. Г. Ульриха, 1879. Ч. 1. С. 3–13.
12. Бурачков П. О местоположении древнего города Каркинитеса и монетах ему принадлежащих. *ЗООИД*. Одесса, 1875. Т. 9. С. I–VIII, 1–133.
13. Бухарин М.Д. Неизвестного автора «Перипл Эритрейского моря» текст, перевод, комментарий, исследования. Санкт-Петербург : Алетейя, 2007. 440 с.
14. Вдовиченко И.И., Любимцева Т.В. Павсаний в конце XX века. *Культура народов Причерноморья. Научный журнал / Кримський науковий центр НАН і МОН України, Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського*. 2003. № 42. С. 161–167.
15. Верменич Я.В. Исторична географія й регіоназнавство: наступність і взаємодія. «Істину встановлює суд історії». *Збірник на пошану Федора Павловича Шевченка / Інститут історії України НАН України*. Київ, 2004. Т. 2: Наукові студії. С. 488–517.
16. Геродот. Історії в дев'яти книгах / пер., передм. та прим. А.О. Білецького. Київ : Наукова думка, 1993. 576 с.
17. Гомер. Іліада / пер. із старогр. Бориса Тена. Київ : Дніпро, 1978. 430 с.
18. Гомер. Одиссея / Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України; пер. із старогр. Б. Тена ; передм. К.С. Забарила. Харків : Фоліо, 2008. 574 с.
19. Горбенко К. Основные аспекты материальной культуры городища Дикий Сад. *Емінак: науковий цоқквартальник*. 2016. № 4 (16) (жовтень-грудень). С. 19–32.
20. Гордезиани Р.В. Проблемы гомеровского эпоса. Тбилиси : Издательство Тбилисского университета, 1978. 395 с.
21. Гребенников Ю., Смирнов Л. К вопросу о географических реалиях Скифии Геродота в Северо-Западном Причерноморье. *Аркасівські читання: матеріали VI Міжнародної наукової конференції (15–16 квітня 2016 р.)*. Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2016. С. 30–32.
22. Дюбуа де Монпере Фредерик. Путешествие по Кавказу, к черкесам и абхамам, в Грузию, Армению и Крым. В 6 томах. Париж, 1843. Т. 5, 6. Симферополь : Бизнес-Информ, 2009. 328 с.
23. Зубарев В.Г. Историческая география Северного Причерноморья по данным античной письменной традиции. Москва : Языки славянской культуры, 2005. 504 с.
24. Зубарев В.Г. Северное Причерноморье в историко-географической концепции Клавдия Птолемея. Тула : Изд-во ТГПУ им. Л.Н. Толстого, 1998. 105 с.
25. Илиада / пер. с древнегреч. Н. Гнедича. Москва : Дюна, 1993. 432 с.
26. Илюшечкина Е.В. Картина мира Дионисия Перизгета. *Вестник древней истории*. 2012. № 4. С. 22–48.
27. Илюшечкина Е.В. Народы Северного Причерноморья и Кавказа в античности (По сведениям Дионисия Перизгета). *Вестник древней истории*. 2008. № 2. С. 118–141.
28. Каразин Василий Назарович. О Перипле Арриана. Сочинения, письма и бумаги В.Н. Каразина, собранные и редактированные профессором Д. И. Багалеем. Харьков : Тип. и лит. Зильберберг и С-вья, 1910. С. 591–593.
29. Карта древних эллинических поселений по берегам Черного и Азовского морей / сост. Н. М. [Н. Н. Мурзакевич]. Одесса : Лит. Д. Кленова, [1836]. 1 к.
30. Кеппен П.И. Древности северного берега Понта / пер. Средн.-Камашева. Издано Обществом Истории и Древностей Российских. Москва : Универ. тип., 1828. [2], 175, [3] с.
31. Кеппен П.И. О Черном море и Кавказе : (Из письма к редактору журнала). [Санкт-Петербург : б. и., 1836]. 20 с. – (Оттиск из «Журн. М-ва нар. просв.». 1836. № 12. С. 465–484).
32. Клейн Л.С. Каталог кораблей: структура и стратиграфия. *Stratum plus. Археология и культурная антропология (Кишинев)*. 2000. № 3. С. 17–51.
33. Княжевич Д.М. Учреждение, состав и действия Общества // ЗООИД. Одесса, 1844. Т. 1. С. 566–568.
34. Лапина Т.А. Некоторые источниковедческие проблемы географических книг Плиния Старшего. *Вестник древней истории*. 1987. № 2. С. 130–138.
35. Лосев А.Ф. Гомер / предисл. А.А. Тахо-Годи. 2-е изд., испр. Москва : Молодая гвардия, 2006. 400 с.
36. Надеждин Н. Геродотова Скифия, объясненная через сличение с местностями. *ЗООИД*. Одесса, 1844. Т. 1. С. 3–114, карта.
37. Назарчук В.И. Ольвийский сборник П.И. Кеппена. *Летопись Причерноморья. Археология, история, литература, нумизматика*. Херсон, 1999. Вып. 3. С. 14–30.
38. Николай Никифорович Мурзакевич. Автобиография / Примечания и биографический очерк кн. В.Д. Дабижа. Санкт-Петербург : Тип. В.С. Балашева, 1889. X, 233 с. (Оттиски из исторического журнала «Русская Старина» 1886–1889 гг.).
39. Отрощенко В.В. Троя в дискурсі української археології. *Археологія*. 2018. № 4. С. 5–10.

40. Перипл Скилакса Кариандского / пер. М. Палеолог. *ЗООИД*. Одесса, 1853. Т. 3. С. 130–134.
41. Подберезский. Геркулесовы столбы на Днепре / пер. с поль. Шершневич. *ЗООИД*. Одесса, 1867. Т. 6. С. 494–506.
42. Птолемей (Клавдий Птолемей). Географическое руководство / пер. И.П. Цветкова, П.И. Прозорова, А.И. Малеина. *Вестник древней истории*. 1948. № 2. С. 231–257.
43. Скимна Хиосского отрывки / пер. М. Палеолог. *ЗООИД*. Одесса, 1853. Т. 3. С. 135–143.
44. Скржинская М.В. Северное Причерноморье в описании Плиния Старшего. Київ : Наук. думка, 1977. 128 с.
45. Скрипник В.В. Роль М.І. Наєждіна у становленні народознавства на півдні України у середині ХІХ ст. *Науковий вісник*. Одеса : Одеський державний економічний університет, 2009. № 21 (99). С. 233–244.
46. Спасский Г. О местоположении древнего города Каркинита и об его монетах. *ЗООИД*. Одесса, 1848. Т. 2. С. 20–35.
47. Страбон. Географии книги VII и XI с греческим текстом, русским переводом и примечаниями / пер. Ю. Юргевич, А. Макропуло. *ЗООИД*. Одесса, 1877. Т. 10. С. 75–110.
48. Трубочанінов С.В. «Перший історико-географ Південної Росії» (Філіп Бруун). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2013. Т. 23. С. 344–359.
49. Трубочанінов С.В. Історична географія як дослідницьке поле для учених Півдня України (ХІХ – початок ХХ ст.). *Емінак. Науковий цокувартальник*. Миколаїв, 2016. № 3 (15) (липень-вересень). Т. 1. С. 99–105.
50. Трубочанінов С.В. Початок наукового дослідження історичної географії Півдня України (2-га третина ХІХ століття). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. Т. 29 (68). 2018. № 1. С. 45–51.
51. Тункина И.В. П.И. Кёппен как исследователь Ольвии (становление археолога). *Археологические вести / Ин-т истории материальной культуры РАН (Санкт-Петербург)*. 2000. № 7. С. 357–372.
52. Тункина И.В. Русская наука о классических древностях юга России (XVIII – середина XIX в.). Санкт-Петербург : Наука, 2002. 676 с.
53. Фабр А.Я. Достопамятнейшие древности Крыма и соединенные с ними воспоминания. Одесса : Тип. И. Францова, 1859. 98 с.
54. Файер В.В. Композиция «Каталога кораблей» и проблемы гомеровского эпоса. Москва : Изд. дом Гос. ун-та – Высшей школы экономики, 2010. 32 с.
55. Черняков І.Т. «Дикий Сад», Гомер, Геродот, Троя, ахейці та кіммерійці (коментар одного археологічного відкриття в Україні). *Праці Центру пам'яткознавства* : зб. наук. пр. Київ, 2010. Вип. 17. С. 116–122.
56. Arriani historici et philosophi Ponti Euxini et maris Erythraei Periplus, ad Adrianum Casarem [...] Praeterea ipsius Ponti Chorographica tabula / Io. Guilielmo Stuckio Tigurino Authore. Lugduni : Barthelemy Vicent, 1577. URL: <https://archive.org/details/ARes05217> (дата звернення: 10.09.2018).
57. Arriani Periplus ponti Euxini. Anonymi Periplus ponti Euxini, qui Arriano falso adscribitur. Anonymi Periplus ponti Euxini et Maeotidis paludis. Anonymi Mensura ponti Euxini. Agathemeri Hypotyposes geographiae. Fragmenta duo geographica / Graece et Latine, additis H. Dodwelli, F. Osanni aliorumque dissertationibus, atque Stuckii, [et aliorum] tum integris tum selectis suisque notis, edidit S.F. Guil. Hoffmann. Lipsiae : Fritzschi, 1842. XXXII, 383 pp.
58. Boshnakov Konstantin. The «Sacred Counsel»: On some features of the Periëgesis, Periodos, and their originators // *Vermessung Der Oikumene* / eds. Klaus Geus and Michael Rathmann. Berlin, Boston: De Gruyter, 2013, P. 25–64.
59. Bouiron Marc. L'Épitomé des Ethniques de Stéphane de Byzance comme source historique: L'exemple de l'Europe Occidentale / Thèse pour obtenir ... dans la spécialité Histoire et Archéologie. Université Nice Sophia Antipolis, 2014. 1942 p. URL: <https://tel.archives-ouvertes.fr/tel-01424111/file/2014NICE2051.pdf> (дата звернення 13.09.2018).
60. Bruun Christer. Der Althistoriker Philip Bruun zwischen St. Petersburg und Odessa. *Hyperboreus* : Класическая филология и история. Санкт-Петербург, 2004. Вып. 10. С. 78–92.
61. Claval Paul, Jourdain-Annequin Colette. Building and Diffusing the Image of Cultural Heritage: Pausanias in Ancient Greece and the Voyages Pittoresques et Romantiques in 19th Century France. *Athens Journal of Mediterranean Studies*. 2017. Vol. 3. Iss. 3. P. 211–233. URL: <https://www.athensjournals.gr/mediterranean/2017-3-3-1-Claval.pdf> (дата звернення: 25.09.2018).
62. Dickinson Oliver T.P.K. Schliemann's contribution to Greek Bronze Age archaeology: Was he really the «father of Mycenaean archaeology»? A archaeology and Heinrich Schliemann. A Century after his Death. Assessments and Prospects. Myth – History – Science / eds. George Styl. Korres, Nektarios Karadimas, Georgia Flouda. Athens, 2012. P. 391–400.
63. Geus Klaus. Wer ist Marinos von Tyros? Zur Hauptquelle des Ptolemaios in seiner Geographie. *Geographia Antiqua: rivista di geografia storica del mondo antico e di storia della geografia*. Firenze : Leo S. Olschki, 2017. Vol. XXVI. P. 13–22.
64. Homer's Iliad: A Commentary on the translation of Richmond Lattimore / ed. Norman Postlethwaite. Exeter, UK: Exeter University Press, 2000. VIII, 324p.
65. Koeppen Peter v. Alterthümer am Nordgestade des Pontus. Wien : Carl Gerold, 1823. 108 s., II tab.
66. Lang Andrew. Homer and His Age. London, New York, Bombay : Longmans, Green, and Co. 1996. XIV, 336 p.

67. Leake W. M. *Travels in the Morea. With a Map and Plans. 3 vols. Vol. II.* London : John Murray, 1830. VIII, 536 p., 7 pl.
68. Pretzler Maria. Comparing Strabo with Pausanias: Greece in context vs. Greece in depth. *Strabo's Cultural Geography: The Making of a Kolossourgia* / eds. D. Dueck, H. Lindsay, S. Potheary. Cambridge University Press, 2005. P. 144–160.
69. Ritter Karl. Die Vorhalle Europäischer Völkergeschichten vor Herodotus, um den Kaukasus und an den Gestaden des Pontus: Eine Abhandlung zur Alterthumakunde. Berlin, 1820. XIV, 479 s.
70. Schliemann Henry. Ithaque, le Péloponnèse, Troie: Recherches archéologiques par. Paris: C. Reinwald, 1869. [1], XVI, 232 p. URL: https://archive.org/details/bub_gb_P9zC9mUI91sC/page/n233 (дата звернення: 24.08.2018).
71. Schliemann Henry. Mycenae: a narrative of researches and discoveries at Mycenae and Tiryns / the Preface by W. E. Gladstone. London: John Murray, 1878. LXX, 384, XXXIV p.
72. Shcheglov Dmitry A. The length of coastlines in Ptolemy's Geography and in ancient periploi. *History of Geo- and Space Sciences*. 2018. Vol. 9. Issue 1. P. 9–24. URL: <https://doi.org/10.5194/hgss-9-9-2018> (дата звернення: 24.08.2018).
73. Siebert M. Homers Schiffskatalog: Flottenschau vor dem «Seevölkersturm». 18 s. URL: <http://homersheimat.de/res/pdf/Homers-Schiffskatalog.pdf> (дата звернення: 20.08.2018).
74. Siebert M. Seevölkerodyssee: Die ägyptischen Tempelreliefs im Lichte der Homerischen Epen. 2016. 20 s. URL: <http://homersheimat.de/res/pdf/Seevoelkerodyssee.pdf> (дата звернення: 20.08.2018).
75. Stephani Byzantii Ethnicorum quae supersunt / Ex recensione A. Meinekii. Berolini: Impensis G. Reimeri, 1849. URL: https://archive.org/details/bub_gb_0NIPAAAAQAAJ (дата звернення: 12.09.2018).
76. Trotta Francesco. The foundation of Greek colonies and their main features in Strabo: a portrayal lacking homogeneity? *Strabo's Cultural Geography: The Making of a Kolossourgia* / eds. D. Dueck, H. Lindsay, S. Potheary. Cambridge University Press, 2005. P. 118–128.
77. Trubchaninov Sergiy. Studies of Victor Hryhorovych in a sphere of historical geography. *Освіта, наука і культура на Поділлі. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2017. Том. 24. С. 377–386.*
78. Visser E. Homer and oral poetry // *Ancient Greece: From the Mycenaean Palaces to the Age of Homer* / eds. S. Deger-Jalkotzy, I.S. Lemos. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. P. 427–437.
79. Wagstaff J. M. Pausanias and the Topographers: The Case of Colonel Leake // *Pausanias – Travel and Memory in Roman Greece* / eds. Susan E. Alcock, John F. Cherry, Jaś Elsner. Oxford, New York : Oxford University Press, 2001. P. 190–206.

Trubchaninov S.V. RECEPTION OF ANCIENT AUTHORS ON HISTORICAL GEOGRAPHY OF SCYTHIA (IN THE SCIENTIFIC WORKS FROM THE 1820'S–1870'S)

The problem of the reception of the historical-geographical representations of the ancient authors concerning Scythia in the scientific works of the 1820–1870's is analysed in this article. It is noted that the most ancient historical-geographical knowledge about the territory of modern Ukraine dates back to the ancient times (VIII century B.C. to VI century A.D.). The beginning of the formation of the historical-geographical representations of the ancient Greeks is evidenced by the epic poems of Homer. The works of Herodotus, Strabo, Pliny, Ptolemy and other ancient authors have various historical-geographical information. The reception of the ancient heritage was actively pursued by humanists and scientists of the romantic period of historiography (the end of XVIII to the first half of XIX century).

In the 1820's to 1870's in Western Europe and in the Russian Empire new translations of ancient works appeared, as well as studies on the problems of historical geography in ancient times. First of all, it was connected with the active pursuit of archaeological research both in the territory of the Northern Black Sea Region and in Greece itself. It is noteworthy that the first scientific treatise of Karl Ritter, who was appointed in 1820 as a professor at the University of Berlin, was devoted to the ancient history of the peoples who lived in the Caucasus and the banks of Pontus Euxinus. Later he would become one of the founders of modern geographical science.

The role played by the founders, active members and correspondents of the Odessa Society of History and Antiquities should be noted. Amateurs and scientists have translated their own fragments of works by ancient authors. (These include A. Fabr, N. Mursakevits, M. Paleolog, A. Panagiodor-Nikovul, etc.). The Odessa Society of History and Antiquities (N. Nadezhdin, F. Bruun, P. Bekker, P. Burackov, etc.) surveyed the shores of the Black Sea and attempted to determine the geography of Scythia. N. Nadezhdin and F. Bruun prepared copyright maps of Scythia during Herodotus. The exchange of scientific information and the publication of translations by ancient authors provided a solid foundation for the future historical and geographical studies of the Northern Black Sea region.

Key words: *historical geography, historical-geographical representations, antiquity, Northern Black Sea Region, Scythia, romantic period historiography.*